

Politickogeografický vývoj regiónu Blízkeho východu po druhej svetovej vojne

Anton FOGAŠ

Abstract: *Political Geographical development of the Near East region after the Second World War is an imminent consequence of the events having happened in this area before the end of the war as well as post-colonial policies of the global great powers. Undoubtedly, Near East was and still is of high importance to the world political, economic and military leaders.*

Key words: *Near East, the Second World War, conflicts*

Úvod

Región Blízkeho východu sa radí svojim strategickým a hospodárskym významom k najdôležitejším na svete. Objavy nových ložísk nerastných surovín na začiatku 20. storočia, najmä ropy a zemného plynu v úzkom kontexte so spomínanou strategickosťou regiónu podnietili enormný záujem vtedajších svetových mocností Veľkej Británie, Francúzska, Nemecka a USA o tento kus planéty. Dôsledky koloniálnej a postkoloniálnej politiky sa odrazili na celkovom vývoji regiónu po druhej svetovej vojne a môžeme ich sledovať v skúmanom území aj dnes. Miestami konfliktov sa stali Palestína, Kurdistan, Irak, Libanon a mnohé ďalšie. Nepokoje sú aj medzi jednotlivými arabskými štátmi navzájom a súvisia predovšetkým s územnými nárokmi a zmenami hraníc. Jedným z najdlhšie trvajúcich konfliktov je arabsko-izraelský, v užšom slova zmysle palestínsko-izraelský konflikt. Udalosti v Iraku a Libanone, v širšom kontexte aj situácia v Iráne a Afganistane robia z tejto oblasti jedno z najvýbušnejších území sveta.

Politickí, vojenský a ekonomickí lídri označujú Blízky východ za neurgický bod svetovej politiky. Napriek zložitému historickému vývinu, ako aj problematickej súčasnosti je vyriešenie sporných otázok možné a pre ľudstvo v rámci zachovania svetového mieru aj nutné.

Politickogeografický vývoj regiónu Blízkeho východu po druhej svetovej vojne

Porážka nemeckého nacizmu, talianskeho fašizmu a japonského militarizmu v druhej svetovej vojne a víťazstvo Spojencov nenastolili dlho očakávaný mier ihneď. Následné ovládnutie východnej a strednej Európy Sovietskym zväzom a ústup koloniálnych mocností z Ázie a Afriky vyvolali zmeny v politickom systéme krajín spojené s vlnou násilností a problémov.

Po skončení druhej svetovej vojny sa zmenám na politickej mape nevyhol ani región Blízkeho východu. Mier v oblasti bol nestály a región sa zmielal v množstve bojových stretov proti domácim aj zahraničným nepriateľom. Blízky východ síce nebol vystavený traumatizujúcej realite východoeurópskych a stredoeurópskych krajín, ktoré sa bezprostredne po druhej svetovej vojne dostali do mocenskej sféry vplyvu ZSSR alebo kolónií v južnej a juhovýchodnej Ázii, ktoré sa vymanili z područia Veľkej Británie, ale aj tak sa potenciálne konflikty menšieho rozsahu zmenili na konflikty väčšej intenzity. Pozornosť Sovietskeho zväzu sa sústredila hneď po druhej svetovej vojne na štáty tzv. severného pásu – Turecko a Irán. Tieto štáty sa pred sovietskou hrozbou obrátili o pomoc na USA, ktoré sa začali v blízkovýchodnej oblasti viac angažovať. Z týchto geopolitických a obranných pohnútok boli v roku 1952 prijaté do NATO (Organizácia Severoatlantickej zmluvy) Grécko a Turecko. V roku 1955 vznikol na posilnenie pozícií Veľkej Británie v oblasti a ako protiváha rastúceho vplyvu ľavicovo orientovaného Násirovho Egypta, Bagdadský pakt, ktorého členmi boli okrem Veľkej Británie, Turecko, Irak, Irán a Pakistan. V roku 1958 po vnútroštátnom prevrate z paktu vystúpil Irak. V roku 1959 sa zmenil názov na CENTO (Organizácia centrálnej zmluvy), centrála sa presťahovala do Ankary a v roku 1979 pakt definitívne zanikol, keď z neho vystúpili Turecko, Irán a Pakistan. S výnimkou NATO to bol v povojnových dejinách jediný vojenský pakt v regióne.

Štáty na Blízkom východe sa podobne ako v iných oblastiach sveta, ktoré ovládali koloniálne veľmoci, snažili v prvom rade o získanie nezávislosti. Po prvej svetovej vojne existovala v oblasti iba jedna nezávislá krajina – Turecko (mimo územia Blízkeho východu Irán a Afganistan). V medzivojnovom období k nej pribudli tri arabské štáty – Saudská Arábia, Irak a Jemen (mimo územia Blízkeho východu Egypt). Po ústupe Francúzska z Levanty sa pripojili k nezávislým arabským štátom aj Sýria a Libanon. Významným krokom bolo založenie Ligy arabských štátov v marci 1945. Jej zakladajúcimi štátmi boli Egypt, Irak, Sýria, Libanon, Saudská Arábia, Jemen a Zajordánsko, ktoré získalo nezávislosť v nasledujúcom roku pod novým názvom Jordánsko. Prvoradým cieľom spomínaných krajín sa stalo zrušenie doterajších zmlúv, ktoré mali mnohokrát pochybný charakter a donútenie okupačných (koloniálnych) jednotiek opustiť územia týchto štátov, aby dosiahli skutočnú a nie formálnu nezávislosť. Tento cieľ sa dosiahol na začiatku päťdesiatych rokov, keď sa západné veľmoci stiahli skoro zo všetkých okupovaných území. Národnooslobodzovací boj sa rozšíril aj na zvyšok arabského sveta. Nezávislosť postupne v päťdesiatych, šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch získali – mimo územia Blízkeho východu Líbya, Sudán, Tunisko, Maroko, Mauretánia, Alžírsko a v skúmanom regióne Kuvajt, Južný Jemen a štáty Perzského zálivu. Všetky spomínané krajiny sa postupne stali členmi Ligy arabských štátov. S výnimkou Južného Jemenu a Alžírska, ktoré zvädzali s koloniálnymi jednotkami tvrdé boje, získali ostatné štáty nezávislosť v princípe mierumilovnou cestou dlhými vyjednávaniami. Všetky novovzniknuté nezávislé krajiny v regióne (okrem Turecka, ktoré získalo nezávislosť ešte medzi dvoma svetovými vojnami) boli s výnimkou Izraela, ktorý vznikol v roku 1948 po skončení palestínskeho mandátu, arabské.

Ziskom nezávislosti sa politické problémy v oblasti Blízkeho východu nevyriešili. Staršie konflikty pretrvávajú, ale vznikajú aj nové a to na vnútroštátnej, medzištátnej i medzinárodnej úrovni. Niektoré novovzniknuté arabské štáty nadväzujú na svoju minulosť v podobe historických útvarov, ale väčšina z nich vznikla ako nová, nie len vo forme štátu, ale aj politického režimu. Chýba im homogenita a do popredia sa dostáva staré nepriateľstvo etnických a náboženských skupín, prerastajúce často do ozbrojených konfliktov, ktoré sa podľa uhla pohľadu a rozsahu označujú za vzbury, revolúcie alebo občianske vojny (Lewis, B., 1995). Najvypuklejšie sa táto situácia prejavovala po druhej svetovej vojne v Líbanone, kde medzi sebou bojovali rôzne etnicko-kmeňové a nábožensko-sektárske skupiny a frakcie doplnené o zahraničné intervenčné jednotky (1958, 1975-1976, 1983-1991).

Inou oblasťou známou svojimi konfliktami bola južná Arábia, v minulosti nazývaná „Arabia Felix“ (Šťastná Arábia). V roku 1962 bola s podporou Egypta zvrhnutá tradičná vláda imáma v Jemene a nastolená republika. Tieto udalosti vyvolali v krajine vojnu s účasťou zahraničných jednotiek Saudskej Arábie a Egypta. O tridsať rokov neskôr sa už v zjednotenom Jemene (1990) rozpútala občianska vojna medzi severnou a južnou časťou krajiny, ktorá si vyžiadala značné obete na ľudských životoch. Jemenskí oddieli sa zúčastnili aj vojny v Zohare v rokoch 1965-1975. Marxistický Južný Jemen podporoval snahu zoharského separatistického hnutia snažiaceho sa o odtrhnutie od ománskeho sultanátu. V tomto vojenskom strete sa zúčastnili na ománskej strane aj iránske vojenské jednotky (Lewis, B., 1995).

Podľa jednej z kľúčových zásad Ligy arabských štátov si nebudú členské krajiny tohto zoskupenia riešiť svoje vzájomné spory vojenskou cestou. Napriek tomu vzniklo medzi členskými krajinami v posledných desaťročiach viacero sporov, najmä kvôli vzájomným nárokom jednotlivých štátov na susedné územia, ako dôsledok imperiálnej koloniálnej politiky európskych mocností v minulosti. V regióne Blízkeho východu boli takéto spory medzi Tureckom a Gréckom, Sýriou a Líbanom, Irakom a Kuvajtom, Irakom a Iránom, Iránom a Bahrajnom, Iránom a Spojenými arabskými emirátmi, Bahrajnom a Katarom, Saudskou Arábiou a Spojenými arabskými emirátmi, Saudskou Arábiou a Katarom, Saudskou Arábiou a Jemenom, Jemenom a Eritreou (Ištók, R., 1997).

V rámci arabského sveta došlo v mene určitých panarabských myšlienok v povojnovej histórii k niekoľkým pokusom zlúčiť zvrchované štáty do dobrovoľného združenia. Najznámejším príkladom tohto aktu bolo zlúčenie Egypta a Sýrie v roku 1958 do Zjednenej arabskej republiky. Projekt nemal úspech a po troch rokoch sa skončil vystúpením Sýrie zo zväzku. Podobné snahy iných arabských krajín sa už nezakladali na racionálnych základoch a nerealizovali sa, resp. prešli ťažkým obdobím spojeným aj s občianskou vojnou (Jemen). Naopak, napriek tomu, že väčšina dotknutých krajín vznikla zvonka ako umelé útvary, dokázala si zachovať svoju životaschopnosť, nezávislosť a územnú celistvosť.

Medzi najväčšie, najťažšie a najkrvavejšie konflikty, ktoré sa odohrali na Blízkom východe po druhej svetovej vojne patrila iracko-iránska vojna v rokoch 1980-1988 a arabsko-izraelské vojny (1948, 1956, 1967, 1973). Ďalšími udalosťami, ktoré mali nepriaznivý dopad na situáciu v regióne a vyvolali

značnú eskaláciu napätia bol izraelský letecký útok na jadrový reaktor v Iraku (1981), invázia Izraela proti Libanonu (1982) a dve palestínske intifády (ľudové povstanie, 1987, 2000). Iracko-iránska vojna nadväzovala priamo na udalosti v Iráne, kde v roku 1979 prebehla Iránska islamská revolúcia vedená šíitskym duchovným vodcom ajatoláhom Chomejním, ktorá ukončila vládu iránskeho šacha Mohamada Rézú Páhlavího, snažiaceho sa o liberalizáciu a sekularizáciu krajiny. Po revolúcii a celkovom oslabení Iránu chcel iracký prezident Saddám Husajn získať sporné územia okolo Šatt al-Arab a potenciálne pripojiť iránsku provinciu Chúzistán k Iraku. Tieto predpoklady sa nenaplnili a vojna nadobudla charakter vlečúceho sa konfliktu, v ktorom podľa odhadov zahynulo 400 000 ľudí a 750 000 bolo zranených. Ekonomické dopady na oba štáty boli katastrofálne - Irak 452,6 mld. USD, Irán – 644,5 mld. USD (Farouk-Sluglettová, Slouglett, 2003). Hranice po skončení vojny ostali prakticky nezmenené. V iracko-iránskej vojne boli v značnej miere použité aj chemické zbrane.

Po rozpade sovietskeho impéria začiatkom deväťdesiatych rokov a po skončení studenej vojny sa zmenila aj situácia na Blízkom východe. Veľmoci sa snažili do priebehu udalostí zasahovať minimálne. Po nedávno skončenej iracko-iránskej vojne sa pozornosť Saddáma Husajna sústredila na susedný Kuvajt. Irak sa už v minulosti snažil o určité úpravy hraníc, dokonca aj o zabratie celého územia Kuvajtu. V roku 1961 mu v tom zabránili britské vojská, ale svojich požiadaviek sa nevzdal. V roku 1990 sa pokus o anexiu Kuvajtu zo strany Iraku zopakoval. Nová vojna o Kuvajt mala charakter lokálneho medziarabského konfliktu a skončila sa porážkou husajnových jednotiek miestnymi a zahraničnými silami tvorenými dočasnou koalíciou 33 krajín pod vedením USA v rozsiahlej vojenskej operácii „Púštna búrka“. Irak musel akceptovať suverenitu a územnú celistvosť Kuvajtu. Medzinárodné sily nedotiahli vojenské operácie do konca a nevyužili príležitosť odstrániť režim Saddáma Husajna. V roku 1991 by sa veľmoci po prípadnom zvrhnutí Husajnovho režimu museli postarať o nastolenie nového a to by znamenalo pasovať sa do úlohy ochrancu a patróna tohto režimu, s čím by ale arabskí spojenci v tomto konflikte nesúhlasili. Otázkou ponechania starého alebo nastolenie nového režimu ponechali spojenci v rukách Iračanov. Po neuskutočnených zmenách a zachovaní status quo sa dôsledky prejavili po uzavretí prímeria v podobe krvavého potlačenia Kurdov na severe, šíitov na juhu a viacerých disidentských skupín v centrálnej časti Iraku za aktívneho použitia chemických a biologických zbraní (Lewis, B., 1995).

Situácia medzi Saddámom Husajnom a USA bola v období po skončení prvej vojny v Zálive napätá. Saddámov režim prežíval pod narastajúcim medzinárodnopolitickým tlakom, ktorého základom bola rezolúcia Rady bezpečnosti OSN č.687 zameraná predovšetkým na iracké zbrane hromadného ničenia. Tlak na odstránenie Husajna sa stupňoval po volebnom víťazstve G.W. Busha a po nástupe D. Rumsfelda do funkcie ministra obrany. Situácia sa vyhrotila najmä po 11. septembri 2001. V následnej vojenskej operácii „Iracká sloboda“ na jar 2003 boli iracké vojenské sily porazené a režim Saddáma Husajna padol. V roku 2004 prevzala zodpovednosť za vývoj v krajine Dočasná iracká vláda. V januári 2005 sa uskutočnili v Iraku prvé demokratické voľby a bol ustanovený parlament. Situácia je v súčasnosti na území Iraku stále napätá a konsolidácia vojnou zničenej krajiny je pravdepodobne dosť vzdialená.

Okrem nepokojnej situácie v Iraku sa v lete 2006 odohrali aj boje medzi šíitskym libanonským hnutím Hizballáh operujúcim v južnom Libanone a izraelskými vojenskými jednotkami. Mesiac trvajúce akcie izraelskej armády spôsobili škody v národnom hospodárstve Libanonu vo výške cca 5 mld. USD (zničená bola najmä dopravná a sídelná infraštruktúra). Počet obetí bol odhadnutý na približne 1600 ľudí, vyše 4000 bolo zranených (www.spravy.exil.sk, 22.8.2006). V Libanone pretrvávajú v súčasnosti vnútorná kríza, najväčšia od čias občianskej vojny v rokoch 1975–90, spôsobená konfliktom medzi vládnymi štruktúrami a hnutím Hizballáh, respektíve medzi provládnyimi sunnitmi a opozičnými šíitmi.

Záver

Politická situácia v regióne Blízkeho východu je značne komplikovaná, keďže okrem arabsko (palestínsko) – izraelského konfliktu sa uskutočnila v lete 2006 aj okupácia južného Libanonu izraelskými vojskami, na území vojnou zničeného Iraku sú na dennom poriadku sebevražedné atentáty a náboženské i etnické rozbroje medzi znepríatelenými skupinami a stále aktuálnou zostáva aj nevyriešená „kurdská otázka“. V „susednom“, v našom ponímaní už stredovýchodnom regióne, ktorý však samozrejme bezprostredne ovplyvňuje celkovú situáciu v oblasti, je v Iráne pri moci prezident Mahmúd Ahmadinežád, snažiaci sa o spustenie programu obohacovania uránu a v Afganistane sú v niektorých problema-

tických regiónoch stále pri moci klanoví náčelníci, spriaznení hnutia Taliban, ktorí sa snažia o likvidáciu všetkého „západného“ rôznymi teroristickými akciami za plnej podpory neslávné známej extrémistickej organizácie al-Káida, ktorá tu má jedno zo svojich hlavných svetových centier.

Blízky východ do určitej miery ovplyvňujú svojím politickým vývojom a spoločensko-ekonomickou realitou aj krajiny, relatívne geograficky vzdialené, ale historicky a kultúrne previazané s týmto regiónom. Ide o zakaukazské (Arménsko, Gruzínsko, Azerbajdžan) a stredoázijské (Kazachstan, Uzbekistan, Kirgizsko, Turkménsko a Tadžikistan) štáty, ktoré získali svoju „novú“ nezávislosť po rozpade ZSSR v roku 1991. Najmä „revitalizácia“ islamizmu v stredoázijskom regióne po dlhých 70 rokov trvajúcej sovietskej epoche internacionalizácie a separatizmu niektorých etnických skupín v Zakaukazsku majú v širšom kontexte dopad aj na blízkovýchodný región a platí to aj recipročne.

Obr. 1. Blízky východ

<http://www.bodley.ox.ac.uk/scad/images/middle-near-east-map.jpg>

Obr. 2. Šesťdňová vojna

<http://www.lib.utexas.edu/maps>

Literatúra

- AGHA, P., 2003: Irak a Blízky východ po vojne: kľúčové momenty. Listy SFGA, júl–august, Bratislava, 13–15.
- ČEJKA, M., 2005: Izrael a Palestína. Minulosť, súčasnosť a smerovanie blízkovýchodného konfliktu. Centrum strategických štúdií, o.s., Brno, 312s.
- FAROUK-SLUGLETOVÁ, M., SLUGLETT, P., 2003: Irák od roku 1958. Od revolúcie k diktatúre. Volvox Globator, Praha, 450 s.
- GHADBIAN, N., 2004: Európa a Blízky východ. Listy SFGA, marec–jún, Bratislava, 3–5.
- GOMBÁR, E., 1994: Úvod do dejín islámských zemí. Najáda, Praha.
- GOMBÁR, E., 1999: Moderné dejiny islámských zemí. Karolinum Praha, 427s.
- HIRST, D., 2005: Puška a olivová ratolesť. Kořeny násilí na Blízkom východe. Klasické dejiny arabsko – izraelského konfliktu. BB/ art s.r.o. – Jiří Buchal –BB/art, Praha, 557s.
- HOLÁSEK, P., 2000: Mierový proces na Strednom východe a európska bezpečnosť. Východiská pre zahraničnú politiku Slovenskej republiky. Výskumné centrum SFGA Bratislava, 52s.
- HUDEC, J., 2006: Štát a náboženstvo na súčasnom Blízkom východe. In: Slobodník, M., Kovács, A. (ed.): Politická moc versus náboženská autorita v Ázii. Chronos, Bratislava, 19–34.
- IŠTOK, R., 1997: Štát na politickej mape sveta. Politickogeografické a geopolitické aspekty. Geografické práce, VII., 1, PU Prešov, 170s.
- JOHNSON, P., 1991: Dejiny 20. storočia. Rozmluvy, Praha, 845s.

- KEMP, G., HARKAVY, R.E., 1997: Strategic Geography and the Changing Middle East. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 14–15.
- KLUS, M., 2008: Multikulturalizmus a migrácia – Nové výzvy 21. storočia. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Multikulturalizmus /stav – kontexty – perspektíva/. Prešov 16.-17.10. 2008, IP FF PU v Prešove (v tlači).
- KOZIÁK, T., 2004: Terorizmus – najvýznamnejšia bezpečnostná hrozba súčasnosti. In: Krinický, C. (ed.): Fenomén bezpečnosti v medzinárodnom meradle. Rokos Prešov, 22–31.
- KROPÁČEK, L., 1999: Blízky východ na prelomu tisíciletí. Dynamika premen v muslimskom susedství Evropy. Vyšehrad Praha, 284s.
- KROPÁČEK, L., 2002: Islám a Západ. Historická paměť a současná krize. Vyšehrad Praha, 197 s.
- LEWIS, B., 1995: Dějiny Blízkého východu. Lidové noviny Praha, 383s.
- LEWIS, B., 2002: Der Untergang des Morgenlandes. Warum die islamische Welt ihre Vormacht verlor. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn, 254s.
- PALMER, A., 1996: Úpadek a pád Osmanské říše. PANEVROPA Praha, 351s.
- PEČENKA, M., LUŇÁK, P., et al., 1999: Encyklopedie moderní historie. Libri Praha, 653s.
- Politické dějiny světa v datech 1. a 2. 1980. Svoboda Praha 1980. 1825s.
- ROBERTSON, D., 1993: Dictionary of Modern Politics. London: Europa Publications Limited, 309 s.
- SCHULZE, R., 2007: Dějiny islámského světa ve 20. století. Atlantis Brno, 448s.
- SORBY, K., 2002: Korene blízkovýchodného konfliktu. In: Listy SFPA, No 3-4, 18–19.
- SORBY, K.R., 2005: Arabský východ (1945-1958). SAP Bratislava, 305s.
- WEIDENFELD, W., JANNING, J., 1993: Challenges in the Mediterranean: Strategy Options for Europe, Europe in Global Changes. Guetersloh. Bertelsman Foundation Publishers, 251s.
- ŽALOUDEK, K., 1999: Encyklopedie politiky. Libri Praha, 559s.
- www.spravy.exil.sk (22.8.2006)
- SITA 2006. OSN: Pätnásťročný rozvoj Libanonu je v troskách. (online), (Citované 22.8.2006). Dostupné na internete: <http://spravy.hnonline.sk/c1-23001925-osn-patnastrocny-rozvoj-libanonu-je-v-troskach/>.

Political Geographical Development of the Near East region after the Second World War

Anton FOGAŠ

***Summary:** The region of Near East is regarded as strategically and economically very important at the global level. Especially, the findings of the new mineral deposits (oil and gas) at the beginning of the 20th century with the context of the strategic importance of the area fuelled a spectacular interest of the great powers such as Great Britain, France, Germany and the USA. The consequences of the post-colonial policy determined the development of this region and they can be observed nowadays, too. The current conflict zones are Palestine, Kurdistan, Iraq, Lebanon and many others. The disputes of the Arabic states among each other are related to the land claims and border changes. One of the longest conflicts is the Arabic-Israel, more precisely Palestine-Israel conflict. The problems in Iraq and Lebanon and Iran and Afganistan make this area one of the most impulsive parts on the planet. The world's leaders call Near East a neuralgic node of the global politics. However, despite a complex historic evolution and problematic presence, a solution of the arguments and disputes is possible and, moreover necessary.*

Adresa autora:

Mgr. Anton Fogaš
 Ústav geografie, Prírodovedecká fakulta,
 Univerzita P. J. Šafárika
 Jesenná 5, 040 01 Košice
anton.fogas@post.sk